Mihaela Silvia ROȘCA
(Universitatea de Vest
din Timișoara)

Contribuţia dirijorului de operă la consolidarea teatrului liric contemporan

Abstract: (*The Opera Conductor's Contribution to the Consolidation of Contemporary Lyrical Theatre*) In the new social, cultural and performative context of the 21st century, the profile of the opera conductor takes on new meanings, in agreement with the new tendencies of contemporary opera creation and the new forms of performative expression promoted especially by the new generation of directors who made their names in opera theatres around the world. I believe that now more than ever the stance of a *godlike conductor* is expected and necessary, as he needs to remodel his means of expression alongside the new requirements of his partners (directors, choreographers, managers, etc.) in the performative production; at the same time, he must be persuasive and determined in his endeavour to correct the occasional excesses in the actual rewriting of the original libretto of landmark scores in the literature or in the deletion or redundant additions of scenes and characters that cancel the crucial data of the authentic musical-dramatic discourse, which bears the musician's and the librettist's signatures. My paper discusses all these issues. The opera conductor must militate for the protection of the performance's "spine" and for the emphasis on the beauty and depth of the musical-dramatic metalanguage. Otherwise, we will be faced with countless situations promoting entropic alienating productions with no dramatic and musical consistency.

Keywords: *conductor, opera, librettist, metalanguage, production*

Rezumat: În noul context social, cultural şi spectacular al secolului XXI, profilul dirijorului de operă capătă noi valenţe, în consonanţă cu noile tendinte ale creaţiei contemporane de operă şi cu noile forme de expresie spectaculară promovate îndeosebi de noua generaţie de regizori care s-au impus în teatrele de operă de pretutindeni. Cred că acum, mai mult ca oricând, condiţia *dirijorului demiurg* este aşteptată şi necesară, el fiind nevoit să-şi remodeleze mijloacele de expresie în tandem cu noile exigenţe ale partenerilor de producţie spectaculară (regizori, coregrafi, manageri etc.) şi, în acelaşi timp, să demonstreze persuasiune şi determinare în efortul de a corecta uneori excesele de rescriere efectivă a libretului original al unor partituri de referinţă din literatura genului sau de eliminare sau alipire redundantă a unor scene şi personaje care anulează datele cardinale ale discursului muzical-dramatic autentic, ce poartă semnătura muzicianului şi a libretistului. Toată această problematică o analizez în lucrarea mea. Dirijorul de operă trebuie să militeze pentru protejarea coloanei vertebrale a spectacolului şi pentru punerea în valoare a frumuseţii şi profunzimii metalimbajului muzical-dramatic. În caz contrar, vom avea de a face cu nenumărate situaţii în care se promovează producţii entropice, alienante şi lipsite de consistenţă dramatică şi muzicală.

Cuvinte-cheie: *dirijor, operă, libretist, metalimbaj, producţie*

Înainte de a intra efectiv în subiectul propriu-zis pe care mi l-am propus a-l dezvolta, simt nevoia să introduc o prolegomenă, care să conțină date despre diferitele profiluri de dirijori, în special cei care au onorat prin prezența lor marile scene de

BDD-A31500 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:40:01 UTC)

concert ale lumii. Pentru a înțelege mai bine rolul dirijorului de operă în ecuația creator-spectacular, trebuie să ne referim, cred eu, în mod necesar la cîteva profiluri și categorii de dirijori care au activat ani îndelungi la pupitrul unor mari orchestre simfonice și care, unii dintre ei, au participat la realizarea unor mari spectacole de operă. Rolul unui dirijor pe podiumul de concert sau în fosa unui teatru liric este extrem de greu de definit și, în același timp, foarte complex.

De foarte multe ori s-a pus întrebarea dacă un colectiv orchestral ar reuși să realizeze un program de concert fără participarea activă a unui dirijor. Răspunsurile sunt diferite și contradictorii. Unii spun că e posibil, alții, dimpotrivă. Sigur că există formații orchestrale în lume, ca de pildă *Orpheus Chamber Orchestra*[1] din *New York*, fondată în 1972 de câțiva muzicieni geniali, ce realizează programe dificile de concert fără implicarea dirijorului în actul artistic.

Prima condiție a unui dirijor este demonstrarea capacității de coordonare a unui ansamblu, indiferent de structura și de componența sa. Unii îl definesc în mod peiorativ drept un *taktschlaeger*, adică un *bătător de măsură*, care are misiunea de a menține pulsația tempourilor pe parcursul realizării partiturilor simfonince sau operistice... Dar, oare la atât se limitează activitatea unui dirijor?! Fără îndoială că nu!

Bineînțeles că, în funcție de cunoștințele și capacitatea de a se dedica descifrării simbolurilor metalimbajului muzical, dirijorii se încadrează în categorii diferite, distincte, în funcție de direcționarea activității lor spre a atinge anumite cote axiologice și estetice foarte bine articulate.

Din prima categorie importantă fac parte dirijorul îndrăgostit, captivat de frumusețea combinațiilor timbrale coroborate cu cele ale narațiunii melodice, expusă pe mai multe paliere expozitive. A reface prin demersul său interpretativ edificiul sonor și arhitectural al lucrării muzicale respective, conform anteproiectului său imaginat în studiul individual și apoi prezentat și probat în cadrul repetițiilor cu colectivele (orchestră, cor, soliști, balerini etc).

Succesul unui dirijor decurge, așadar, nu numai din colaborarea sa cu colectivul în seara evenimentului propriu-zis, ci este rezultatul unei munci de persuasiune artistică pe care o realizează în cadrul programului de repetiții premergător acestuia. Se poate observa că produsul finit al dirijorului este consecința mai multor etape de lucru cu colectivul, ceea ce-mi îngăduie să-i numesc și pe dirijorii din prima categorie *dirijori-demiurgi.*

Pentru a asigura succesul unui concert sau spectacol, dirijorul trebuie să își dezvolte resursele formatoare în lucrul cu colectivele artistice în cadrul programului său de repetiții și să găsească un limbaj cât mai sugestiv pentru a determina membrii acestora să adere și să-și însușească proiecția finală a dirijorului vizavi de partitura muzicală pe care trebuie să o prezinte publicului meloman.

Din prima categorie de dirijori-demiurgi fac parte aceia care se concentrează anume pe decodarea narativ-metaforică a partiturii. Chiar dacă lucrarea muzicală

[1] Orpheus Chamber Orchestra in Japan, 1995, Part 1, 2: https://www.youtube.com/watch?v=ZmL8zyH32gs.

BDD-A31500 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:40:01 UTC)

respectivă are un program deductibil, așa cum ar putea fi, de pildă, poemul simfonic *Don Juan* de Richard Strauss, dirijorii din prima categorie se concentrează în programul de repetiții strict pe realizarea la cote cât mai înalte a edificiului sonor specific partiturii respective. Un astfel de profil de dirijor îl poate constitui cel al maestrului *Karl Boehm*, un mare dirijor al secolului trecut. Îl putem urmări într-un fragment din repetiția avută cu orchestra *Wiener Philarmoniker*, în care maestrul repetă poemul simfonic *Don Juan* de Richard Strauss[1].

A doua mare categorie de dirijori-demiurgi o reprezintă cei preocupați de filiația discursului muzical cu celelalte arte (muzică, pictură, sculptură, poezie, literatură, teatru, film etc.) în procesul de elaborare a noii lor versiuni interpretative a unor piese simfonice, concertante nonprogramatice. Asociațiile simbolurilor ideatic-muzicale cu cele ale celorlalte arte prin intermediul unui idiom metaforic are menirea de a sprijini procesul de creație, de înțelegere de către membrii colectivelor artistice (de cele mai multe ori, membrii orchestrelor) a intențiilor arhitectural-imaginative. Mai mult, prin acest procedeu se poate realiza o adevărată unitate în diversitate, pentru că la elaborarea scenariului dramatic al opusurilor muzicale neînsoțite de text fiecare orchestrant contribuie cu personalitatea sa la procesul unificator creator, inițiat de către maestrul dirijor. Din această categorie fac parte maeștrii *Carlos Kleiber*, *Sir Georg Solti*, *Leonard Bernstein*. Maniera de lucru a acestora se axează pe o relație de colaborare consimțită între dirijor și membrii orchestrei, în vederea realizării unei variante irepetabile a unei partituri. A se vedea, de exemplu, repetiția maestrului *Sir Georg Solti* cu *Süddeutsche Rundfunk Symphony Orchestra* din anii ’70, pentru realizarea unei versiuni interpretative de referință a preludiului la opera *Tannhauser* de Richard Wagner[2].

Alte două momente muzicale în care se remarcă fantezia maeștrilor dirijori în dorința de a fi cât mai expliciți vizavi de colegii mai mult sau mai puțin tineri din orchestră sunt realizate de doi maeștri ai baghetei. Atât maestrul Solti, cât și maestrul Leonard Bernstein își etalează fantezia și charisma în dialogul lor cu membrii orchestrei.

O altă problemă intens disputată este legată de atitudinea dirijorului în relaționarea lui cu instrumentiștii, coriștii, soliștii etc. Este adevărat că încă de la apariția dirijorului profesionist, în secolul al XIX-lea, condiția despotică a acestuia era de la sine înțeleasă. Ea s-a prelungit până în zilele noastre, dar profilul de dictator al dirijorului care privește membrii orchestrei ca pe niște instrumente, ca pe niște ființe obediente, fără libertatea de a se exprima prin propria contribuție în ecuația concertantă sau spectaculară, începe să fie abandonată. Astăzi, modelul Riccardo Muti al secolului XX este înlocuit de modelul Riccardo Muti al secolului XXI, preferându-se

[1] Strauss „Don Juan”, Karl Bohm with Vienna Philharmonic (Rehearsal and Concert): https://www.youtube.com/watch?v=SKqPrtLLHLQ.
[2] Sir Georg Solti, Overture to Tannhauser: https://www.youtube.com/watch?v=T--v6G1GA2s.

BDD-A31500 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:40:01 UTC)

actualmente atitudinile de captare a participării instrumentiștilor în mod conștient la actul creator colectiv.[1]

Mai există o categorie de dirijori ai secolelor XX și XXI care încearcă, autoironizându-se, să demonstreze că funcția de a avea controlul absolut asupra colectivelor este dăunătoare și nici chiar schema de tactare clasică, tradițională, nu mai este atât de necesară. Ei pun accent pe expresivitatea corporalității în actul dirijoral[2]. Nu trebuie să omitem dirijorii români care au marcat istoria concertantă mondială prin prezența lor la pupitrul unor mari orchestre ale lumii. Este, de pildă, cazul maestrului Sergiu Celibidache, care a uimit lumea muzicală atât prin versiunile sale interpretative oferite unor capodopere muzicale, cât și prin convingerile sale estetico-interpretative extrem de neconvenționale, la care se adaugă o ireverențiozitate cinică la adresa unor mari personalități dirijorale și muzicale. Întrebat de un jurnalist englez ce părere are despre dirijori, în general, acesta a dat un răspuns cel puțin șocant: *Dirijorii sunt cei mai ignoranți oameni, după jurnaliști.*

Deși era intens contestat de lumea muzicală din cauza acestei atitudini arogante, cinice, totuși, unele filarmonici din lume treceau peste acest important inconvenient relațional și îl invitau să realizeze concerte cu ele, așa cum este de pildă prezența maestrului la pupitrul *London Simphony Orchestra*, cu care a reușit să obțină un răsunător succes în anii '90 cu *Recviemul* de Gabriel Faure[3].

Deși face parte din categoria dirijorilor-demiurgi, Sergiu Celibidache se distinge prin vocația sa pedagogică unică, prin rolul său determinant în formarea unei generații viitoare de dirijori și, de asemenea, prin capacitatea sa extraordinară de a forma orchestre simfonice de elită, așa cum este Orchestra Radio din Stuttgart, unde Sergiu Celibidache a activat vreme de un deceniu, cât și Orchestra Filarmonicii din München, unde, iarăși genialitatea maestrului a determinat metamorfoza valorică a acestui important colectiv german.

De foarte multe ori, dirijorii abordau în egală măsură repertoriul simfonic și cel de operă. Numele dirijorilor Claudio Abbado, Riccardo Muti, Herbert von Karajan, Karl Boehm, Philippe Jordan, Zubin Mehta, Valeri Gherghieff etc., sunt deja consacrate în ambele forme de expresie interpretativ-spectaculară. Există, însă, și dirijori contemporani dedicați aproape exclusiv lumii operei. Un nume italian de dirijor stăruie pe afișele teatrelor de operă *Convent Garden* sau *Metropolitan*. Este vorba despre dirijorul italian de operă *Antonio Pappano*, extrem de cunoscut și datorită serialului despre geneza și istoria operei, pe care l-a realizat împreună cu BBC. Pasiunea și expertiza lui în privința tehnicii și interpretării vocale l-au consacrat în lumea teatrului liric contemporan.

[1] Vezi *Uvertura* la opera *Nabucco* cu Muti din secolul XX și repetiția lui Muti din secolul XXI, din secvența Itay Talgam on Conducting: *Lead like the great conductors*: https://www.youtube.com/watch?v=R9g3Q-qvtss.

[2] A se vedea secvența *Itay Talgam*, cu Leonard Bernstein și *Simfonia* de Haydn: https://www.youtube.com/watch?v=G7_6Z33eCaY.

[3] G. Faure, *Requiem Sergiu Celibidache in Rehearsal London Symphony Orchestra*, BBC, 1983: https://www.youtube.com/watch?v=xf_1kaf2Otc.

BDD-A31500 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:40:01 UTC)

Cu prilejul unei montări recente a operei verdiene *Macbeth*, inspirată de celebra piesă de teatru a marelui Shakespeare, maestrul *Antonio Pappano* are oportunitatea de a se etala ca un veritabil demiurg, oferind o ipostază interpretativă de referință acestei partituri[1]. De asemenea, este înregistrat un interviu dat unui post de televiziune american de către maestrul *Antonio Pappano* cu ocazia unei repetiții generale cu opera *Macbeth* de la Metropolitan Opera, în care acesta relatează cu probitate despre problemele profesionale cu care se confruntă dirijorul de operă pe parcursul repetițiilor premergătoare spectacolului de operă[2].

Lucrul cu scena, cu ansamblurile corale, cu cele ale soliștilor, cu balerinii și menținerea unui echilibru sonor necesar între orchestra situată în fosă și scenă, în condițiile în care vocile soliste trebuie să fie menajate în evoluția lor discursivă, nu este ușor de obținut; asta însemnând, de asemenea, că frazarea vocală și inteligibilitatea textului dramatic prevalează în operă. Ceea ce subliniază maestrul Pappano este un detaliu ce ține de profilul muzical dramatic al partiturii verdiene, remarcând forța demiurgică creatoare a pauzelor în drama muzicală verdiană *Macbeth*.

O altă provocare pentru dirijorul de operă contemporan o reprezintă colaborarea lui cu directorul de scenă, care astăzi deține supremația în teatrul liric contemporan, afectând uneori, prin ignorarea partenerului de producție artistică, respectiv dirijorul, coloana vertebrală a partiturii muzicale, vătămând chiar claritatea discursivă la nivelul simbolicii inițiale oferite de libretist și compozitor. Uneori, în dorința sa de aventură, directorul de scenă ignoră dezideratele originare ale tandemului de creatori și se erijează în al doilea demiurg, care, uneori, propune o altă simbolistică estetică ce este incompatibilă cu cea pe care o conține metalimbajul orchestral sau partiturile solistice ori corale.

De asemenea, de multe ori neconsultarea dirijorului în repartizarea soliștilor în roluri crează disonanțe, incompatibilități între tipologia personajelor și calibrul vocal al solistului desemnat să îi dea viață pe scenă. Demersurile creatoare diferite ale celor doi creatori de spectacol, respectiv dirijorul de operă și directorul de scenă, duce la adevărate dezastre în efortul de asimilare de către public a retoricii spectaculare. Se naște un paralelism al traseelor interpretative între cei doi responsabili ai spectacolului, care face ca narațiunea inițială să fie distorsionată până la un nivel de teatru al absurdului.

Sunt și situații, însă, în care dirijorul de operă și directorul de scenă ajung la un *modus vivendi* necesar succesului producției artistice. Deși în teatrul liric contemporan au rămas foarte multe probleme care își așteaptă răspunsul corect și rezolvarea, dirijorul de operă autentic este o prezență dorită în contextul radicalizării raporturilor dintre interpreți și cei care le coordonează evoluția artistică, mai ales atunci când dezideratele estetico-artistice diferă, provocând în aceste condiții discuții despre prezența și rolul

[1] Antonio Pappano, *History of Italian opera – Viva Verdi*, part 1-7: https://www.youtube.com/watch?v=jHwSYQ5syCw.
[2] Antonio Pappano, *Machbeth – Stage and Orchestra rehearsal (The Royal Opera)*: https://www.youtube.com/watch?v=y9Mv_6YFdRU.

BDD-A31500 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:40:01 UTC)

dirijorului de operă în actualul context liric spectacular. Până la elucidarea acestor raporturi între realizatorii de frumos, să ne amintim în final declarația de dragoste pentru propria profesie a unui mare maestru contemporan al baghetei. Pentru Esa-Pekka Salonen, aceasta este vraja meseriei de dirijor: „Ceea ce iubesc cel mai tare este să fiu învăluit de sunet și să eliberez energia muzicienilor, simultan cu canalizarea acesteia. Există uneori un moment în care orchestra devine un val imens, pe care plutești. Nu mai contează cine ce face: dirijorul și orchestra decolează împreună și senzația este una de euforie.”

Webografie

Antonio Pappano, *History of Italian opera – Viva Verdi*, part 1of 7: https://www.youtube.com/watch?v=jHwSYQ5syCw (ultima accesare la 14. XI. 2019).

Antonio Pappano, *Macbeth – Stage and Orchestra rehearsal (The Royal Opera)*: https://www.youtube.com/watch?v=y9Mv_6YFdRU (ultima accesare la 14. XI. 2019).

G. Faure, *Requiem Sergiu Celibidache in Rehearsal London Symphony Orchestra BBC 1983*: https://www.youtube.com/watch?v=xf_1kaf2Otc&list=RDxf_1kaf2Otc&start_radio=1&t=30 (ultima accesare la 29. IX. 2019).

Itay Talgam, *Lead like the great conductors*: https://www.youtube.com/watch?v=R9g3Q-qvtss (ultima accesare la 28. IX. 2019).

Look Ma No Hands! Leonard Bernstein at his best...: https://www.youtube.com/watch?v=G7_6Z33eCaY (ultima accesare la 14. XI. 2019).

Muti-Philadelphia Orchestra, *Verdi Overture Nabucco*: https://www.youtube.com/watch?v=XHeAB-JbL6k (ultima accesare la 5. X. 2019).

Riccardo Muti reharses *Nabucco* at La Scala Theatre, 1986: https://www.youtube.com/watch?v=0jgftgFeomc (ultima accesare la 5. X. 2019).

Orpheus Chamber Orchestra in Japan 1995 Part.1 [1/2] / (Movie Live): https://www.youtube.com/watch?v=ZmL8zyH32gs&list=RDZmL8zyH32gs&start_radio=1&t=23 (ultima accesare la 29. IX. 2019).

Sir Georg Solti: Overture to Tannhäuser: https://www.youtube.com/watch?v=T--v6G1GA2s&list=RDT--v6G1GA2s&start_radio=1&t=0 (ultima accesare la 22. VIII. 2019).

Strauss „Don Juan” – Karl Bohm with Vienna Philharmonic (Rehearsal and Concert): https://www.youtube.com/watch?v=SKqPrtLLHLQ (ultima accesare la 2. VIII. 2019).

BDD-A31500 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:40:01 UTC)